

ОСНОВАНИЯ ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕТО НА ВОЕННИ СЪДИЛИЩА И НА ОСОБЕНИ ПРАВИЛА ЗА РАЗГЛЕЖДАНЕ НА ПОДСЪДНИТЕ ИМ ДЕЛА

1. ДИСКУСИЯ ЗА И ПРОТИВ ВОЕННИТЕ СЪДИЛИЩА

Въпросът за необходимостта от военни съдилища е поставен още през 1911 година в XIV.-то Обикновено Народно събрание и V.-то Велико Народно събрание. Сред народните представители се разгаря дискусия относно необходимостта от военни съдилища. Като аргументи за премахването им са изтъкнати отделни случаи от съдебната практика, липсата на гаранции за обективността им и тезата, че представляват съсловна привилегия. Надделели са съображенията, че особеностите на войсковия живот и военната дисциплина изискват спрямо военно-служещите законът да бъде прилаган от лица, които имат познания относно тези особености, носят същите задължения и затова могат адекватно да оценят обществената опасност на военните престъпления. Освен това е отчетено, че наличието на военни съдилища е не привилегия, а израз на допълнителните ограничения в статута на военнослужещите, произтичащи от характера на военната служба.

Започналата през следващата година Балканска война и последвалите я Междусъюзническа война и Първа световна война поставят край на тази дискусия.

В книгата си „Ръководство по углавния процес“ С.П.Велчев-Главен прокурор при Върховния касационен съд, през 1923г. систематизира аргументите за и против военното правосъдие, излагани в началото на XX век по следния начин:

„Противниците на военното правосъдие намират, че военните съдилища са учреждения съсловни, създаващи привилегирована подсъдност за военните лица и като такива нямат право на съществуване при отдавна прогласеното начало на равенство на всичките граждани пред закона и след отменяването на съсловните привилегии. До такова заключение те дохождат, като имат предвид че това са съдилища на равните, състоящи от военни лица, към които принадлежи и подсъдимия, че според повечето законодателства в състава им влизат лица с еднакви с подсъдимия чинове и че подсъдността им се определя по качеството на лицата. На това основание решителни противници на военните съдилища има даже и в средите на военните юристи.“

„Защитниците на военното правосъдие у нас и в чужбина намират самата теория на съсловния характер на военните съдилища за погрешна, като се съобразяват: 1) че тя смесва понятието за „съсловното начало“ с това за обособеността на армията, която се налага от нуждата в нея да се създаде отделен организъм, годен да се тури в движение по един само знак на своя върховен вожд; 2) че военният съд никак не е привилегия за военнослужещите, а по скоро тежест, тъй като углавния процес за

военните лица, като по-бърз и по-строг в репресията на престъпните деяния на тези лица, представлява по-малка гаранция за правилността на решенията от общо-углавния процес; 3) че в сегашните времена, когато армията се попълва от всички слоеве на обществото и то за сравнително кратко време и дума не може да става за съсловна обособеност на войската; само малцинството от нея, офицерите съставляват отделна корпорация, но последната не може да се счита за съсловна, а е също такава каквито са и другите корпорации в държавата; 4) че военният съд не е съд на равните, защото законодателствата установяват подсъдност на военнослужещите на такъв съд, само в случаите на престъпления против интересите на военната служба, като оставят общата подсъдност за случаите когато това не е в противоречие със същите интереси“.

Защитниците на военното правораздаване от началото на XX век изтъкват необходимостта за запазване на съществуването на държавата от въоръжена сила, която е:

- „надлежно организирана“ – подчинена на една власт, без намеса на другите държавни власти в нейния бит и в отношенията между нейните членове,

- възпитана по специален начин, който я прави ефективна на бойното поле в култ към военната чест, патриотизъм, храброст и другарство, поради което въпросът за наказателната отговорност на военнослужещия, следва да се решава от неговите братя по оръжие, споделящи с него еднакви ценности на братство и взаимна подкрепа,

- дисциплинирана, така че дисциплината да стане за военнослужещия втора природа, а само военнослужещи могат да се проникнат от съзнанието за необходимостта от строго преследване на нарушенията на дисциплината и военните задължения,

- съставена от лица, имащи задължения и ограничения на правата, повече от останалите граждани, поради което всички извършени от тях престъпления засягат статута им на военнослужещи.

Затова те считат, че:

- само съд, съставен от лица имащи същите задължения и ограничения на правата като подсъдимия може да даде правилна оценка на деянието му и да разкрие истинските му мотиви;

- невъзможно е да се разграничат престъпленията, засягащи само военната дисциплина от останалите престъпления;

- намесата на граждански власти в живота на войската ще накърни авторитета на военното началство;

- правосъдието спрямо военнослужещи, ако бъде осъществявано от общите съдилища, няма да може да оцени правилно необходимостта от военната дисциплина, ще забави процеса, поради претовареността си с дела и ще откъсва военнослужещите от преките им задължения, а с това ще накърни бойната им подготовка и боеготовността на формированията.

С.П.Велчев приема, че:

„И наистина не може сериозно да се отрече, че въпросите за военната дисциплина и особеностите на военната служба и военния живот не винаги могат да се схванат с нужната яснота и пълнота от лица, които сами лично не са възпитани в тях и не са проникнали с всичката важност и значение за подготовката на армията и вътрешния ред в нея на деянията насочени срещу военната служба и дисциплина. Гражданският съдия, който не винаги може да има поне най-необходимите познания по тези въпроси, особено когато се засягат специалните задължения по военната служба, без друго ще се намери в затруднение да се произнесе с нужната сигурност по тях. Такъв съдия неминуемо ще попадне в грешка досежно истинското значение на дисциплината, когато последното се състои в действие или опущение, което на пръв поглед произвежда впечатление на нещо маловажно от гледна точка на обикновения гражданин, но далеч не е такава в очите и съзнанието на човек, възпитан при особените условия на военния живот и военната служба. Всичко това дава основание да се признае, че военният съд е необходим за случаите на нарушение на дисциплината и специалните длъжности, свързани с изпълнението на службата с всичките и особености, които трябва да бъдат добре познати на лицата, призвани да съдят за тях... Наопаки съображенията в полза на военната подсъдност на престъпленията, непосредствено свързани с военната дисциплина и не състоящи се в пряко нарушение на специалните длъжности по военната служба, са неприемливи вече за това, че в държавата съществуват и други отделни организации със своя вътрешна дисциплина и специални длъжности по службата, но това никак не пречи щото членовете им да се съдят за общоуглавни престъпления от общите съдилища на царството. Съществуването на отделен военен съд за такива престъпления се явява едно противоречие на самата идея за един съд в държавата за всичките слоеве на обществото...

Изложеното се отнася за раздаване на правосъдието по делата на военнослужещи в мирно време. Във военно време то е неприложимо по съображения, че особеностите на това време правят невъзможно едновременното съществуване на два вида съдилища във войсковите части, а на постоянните общи съдилища в царството отнемат възможността да действат своевременно и успешно в делото на углавното преследване провинилите се чиновници във войската“.

100 години по-късно спорът за и против съществуването на военно правораздаване не е приключил, при това се води със сходни аргументи.

След 1989 г. устройството на съдебната власт и в частност на военните съдилища и прокуратури отново стана предмет на широки дискусии, не само в научните и магистратските кръгове, но и в медиите и сред обществеността. За пореден път беше поставен въпросът дали спецификата на въоръжените сили

и носенето на военната служба като особен вид държавна служба обуславят необходимост от съществуване на военни съдилища като специализирани съдилища, влизащи в общата правосъдна система.

С решение №144 от 9 март 2009 г Министерският съвет прие и изпрати в Народното събрание Концепция за преодоляване на осъдителните решения на Европейския съд за правата на човека срещу България и решаване на проблемите, произтичащи от тях.

Концепцията беше изготвена от работна група, създадена по инициатива на министъра на правосъдието, в изпълнение на правителствената политика за подобряване ефективността на правораздаването и в съответствие с Плана за действие по показателите за напредък в областта на съдебната реформа, борбата с корупцията и организираната престъпност. Концепцията беше представена за широко публично обсъждане на кръгла маса с участието на представители на заинтересуваните институции и граждански организации.

С оглед на нееднократните осъждания по чл. 2 и 3 от Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи (ЕКЗПЧОС), поради неефективно разследване на оплакване за осъществено спрямо жалбоподателите полицейско насилие, според авторите на концепцията се налагат няколко извода, един от които е:

„Проверките и разследванията, извършвани от полицията и военната прокуратура при оплаквания за полицейско насилие или причиняване на смърт на задържано лице, са неефективни. Една от основните причини за това е, че тези органи трябва да разследват и проверяват сами себе си или свои съслужители под пагон. Не е без значение и наличието на десетилетни натрупвания на практика за укриване на престъпления, извършени от милиционери/полицаи или военни. В същото време не може да има никакво съмнение, че разследващият/наказващият полицейското насилие орган следва да е независим от полицията, съответно от Министерството на вътрешните работи.

С оглед на тези тежки констатации на ЕСПЧ е необходима преценка на военното правораздаване и евентуална промяна на Конституцията. Това се налага по няколко причини:

1) Съществуването на военна прокуратура и съдилища представлява обособяване на подсъдност по занятие и поставя военизираните лица в неравнопоставено положение спрямо цивилните граждани.

2) Военните прокурори и съдии са зависими от изпълнителната власт и от съответните служби, които извършват специализирани проверки.

3) Военизираните лица, относно които съдопроизводството се осъществява от военните съдилища, винаги имат на разположение триинстанционно съдебно производство независимо от тежестта на предявеното им обвинение. Това поставя цивилните граждани в неравностойно положение в случаите, в които за едни и същи

престъпления/съдебни актове те не могат да се отнесат до касационната инстанция.

4) Във ВКС няма военна колегия/военни съдии и подсъдните на военните съдилища дела в касационната инстанция се решават от цивилни върховни съдии.

5) Съставът на армията е крайно редуциран, а полицията е девоенизирана. В цивилните съдилища се разглеждат твърде много спорове, изискващи също специфични познания (например при разнородната професионална непредпазливост), но това никога не е създавало такива затруднения на магистратите, че да се е налагало създаването на специализирани по занятие съдилища.“

На тези аргументи на авторите на Концепцията, през 2009 година Прокуратурата противопостави становище, съдържащо следните възражения:

„В концепцията се прави извод, обоснован с практиката на ЕСПЧ по делата срещу България, че проверките и разследванията извършвани от полицията и военната прокуратура при оплаквания за полицейско насилие или причиняване на смърт на задържано лице са неефективни. Според авторите на концепцията е натрупана десетилетна практика на укриване на престъпления, извършени от полицаи и военни.

Декларирането на тези изводи е голословно и противоречи на обективните данни от съдебната статистика.

При военните съдилища съотношението на осъдени и санкционирани към предадени на съд лица през 2007г. е 91.5% /771 към 842/, а съотношението на броя осъдените и санкционирани с влязъл в сила акт през годината към броя на предадените на съд е 78 % /653 от 842/. Осъдителните присъди и решения са 88 % от броя на решенията от военните съдилища дела /653 от 743/. Влезлите в сила осъдителни присъди и решения са около 73 % /539 от 743/ от общия брой решени дела.

Същевременно общо за всички съдилища в страната съотношението на осъдени към предадени на съд лица е 91.1 %, /50 714 от 55677/, а лицата, осъдени с влязла в сила присъда през годината са 81% /45 162 от 55677/ от броя на предадените на съд. С осъдителните присъди и решения са завършили 89 % от разглежданите и решени дела /42 458 от 47 641/. Влезли в сила са 37 250, което представлява 78% от общия брой на решенията дела.

Особено съществено е обстоятелството, че военните прокуратури са внесли в съда 34% от решенията от прокурор приключени досъдебни производства. Общо за страната внесените прокурорски актове в съда са 23% от приключените през годината разследвания и 10,45% от решенията през годината от прокурор досъдебни производства /разграничението се дължи на натрупани от минали години нерешени дела/.

Видно е, че въпросът за ефективността на военните съдилища и

прокуратури е част от въпроса за ефективността на цялата съдебна система и че резултатите от дейността им не се отличават съществено от резултатите от дейността на останалите съдилища и прокуратури.

Декларирайки **голословния извод за неефективността на военните съдилища и прокуратури, авторите на концепцията обосновават целесъобразността от премахването им със следните аргументи:**

1. Съществуването на военна прокуратура и съдилища представлява обособяване на подсъдност по занятие и поставя военнизираните лица в неравностойно положение.

Това твърдение не отговаря на истината. **Критерий за обособяване на особена подсъдност не е занятието.** В МВР, ДАНС, МО, НСО и НРС се упражняват множество различни занятия, които нямат нито една обща характеристика. Работата на полицейските оперативни работници и дознатели, военните летци и моряци, техническите специалисти от ДОТИ, ДОИ и СОД, резидентите и аналитиците в разузнавателните служби, охранителите от НСО, работниците в тиловите служби на армията и МВР, танкистите и артилеристите от армията, агентите от ДАНС... по никакъв начин не представлява едно занятие. Единствена обща характеристика на лицата, посочени в чл.396 от НПК, упражняващи огромно многообразие от занятия, е принадлежността към органи, защитаващи националната сигурност и вътрешния ред. Т.нар., „военни“ съдилища и прокуратури са част не от въоръжените сили, а от съдебната власт и същевременно са елемент от цялата система за национална сигурност. Възприетото от половин век от законодателя решение е, че силните правомощия на органите за обществен ред и сигурност, осъществяващи държавна репресия, предполагат засилен контрол от специализирани органи и че тези органи са военните съдилища и прокуратури. Това решение по никакъв начин не противоречи на европейската практика. Специализирани органи за разследване на престъпления извършени от полицейски служители има във Франция /Инспекторат/, Холандия /Rijksrecherche/, Норвегия /SEFO/, Великобритания /Police Complaints Authority/... Военни прокуратури в Европа, освен в бившите социалистически страни, има и в Белгия, Финландия, Испания, Италия, Португалия, Гърция...

Съществуването на военни правораздавателни органи е в съответствие с общоприетите стандарти. В т.5 от Основните принципи за независимост на съдебните органи, приети от ООН на 06.09.1985г. и ратифицирани от България е отбелязано че „всеки човек има право на съдебно правосъдие в обикновени или военни съдилища, прилагащи установените юридически процедури”. Принципите, приети от ООН забраняват създаването на извънредни съдилища, които не прилагат установените юридически правила, но военните съдилища и прокуратури в България са част от съдебната система и прилагат същите закони, които

прилагат и останалите съдебни органи. Наличието на особени правила в НПК не е достатъчно, за да се приеме, че съществува особен вид правораздаване. В тези правила се конкретизира компетентност на военните правозащитни органи, въвеждат се специфични правила за мерките за процесуална принуда и изпълнение на присъдите, които са неизбежни поради особеностите на военната служба, предвиждат се присъстващите лица при оглед и освидетелстване в района на военни обекти и ограничение на публичността на заседанията при опасност от разкриване на класифицирана информация. Единствено правило въвеждащо неравнопоставеност на военнослужещите е чл.409 ал.2 от НПК - "При разглеждане на дела срещу офицери в съдебната зала не се допускат като слушатели сержанти и войници" и то произтича от неравнопоставеността на различните категории военнослужещи, характерна за всички редовни въоръжени сили на всички страни във всички епохи.

2. Военните прокурори и съдии са зависими от изпълнителната власт и от съответните служби, които извършват специализирани проверки.

В действителност военните прокуратури и съдилища са част от съдебната, а не от изпълнителната власт. Магистратите в тях се назначават, преназначават и освобождават от длъжност от Висшия съдебен съвет, съгласно Закона за съдебната власт. Единствено обстоятелството, че Министърът на отбраната им присвоява военно звание при условията на обвързана компетентност след назначаването им от Висшия съдебен съвет, не представлява зависимост. Министърът не може да откаже присвояването на звание при наличие на законоустановени предпоставки, а военното звание на магистрата няма никакво отношение към работата му и към длъжнаното му от военните органи отношение. Не само не съществуват пречки, но съществува и практика младши офицери да разследват, предават на съд и съдят генерали. Освен това военните магистрати не ползват социалните дейности и средства от бюджета на структурите, чиито служители са подсъдни на военните съдилища. Изписването на звание пред името не създава пречки на работата чувство за съсловна принадлежност или усеждане за зависимост, както изписването на титли, като „инженер“, „доктор“, „доцент“ не създава пречки в работата на притежателите им.

3. Военнизираните лица, относно които съдопроизводството се осъществява от военните съдилища винаги имат на разположение триинстанционно съдебно производство, независимо от тежестта на предявеното им обвинение. Това поставя гражданите в неравнопоставено положение.

В действителност едни и същи норми на НПК уреждат инстанционността на производствата и във военните и в останалите съдилища и вероятно това твърдение се дължи на неправилен прочит на чл.397 от НПК от авторите на концепцията. Тази норма само посочва, че

Върховният касационен съд е касационна инстанция по тези дела, когато делото подлежи на касационно обжалване съгласно общите правила.

През 2007г. във военните съдилища са постъпили общо 1769 дела, от които 745 НОХД и 1024 ЧНД. От Военно-апелативния съд като втора инстанция са приключени с присъда или решение 341 наказателни дела. От тях пред ВКС са обжалвани и протестирани съдебните актове по 67 дела. Относителният дял на атакуваните спрямо постановените съдебни актове от Военно-апелативния съд е 19,6%. От върнатите през 2007 година от ВКС 110 дела потвърдените съдебни актове на Военно-апелативния съд са по 73 дела (66,4%), 16 са изменени (14,5%) и 21 (19,1%) са отменени. От решенията 109 частни наказателни дела нито едно не е обжалвано пред ВКС.

Видно е, че и този аргумент на авторите на концепцията не съответства на действащия процесуален закон и на статистическите данни.

4. Липсата на необходимост от военни съдилища се илюстрира от факта, че във ВКС няма военни съдии и подсъдните на върховните съдилища дела се решават от цивилни върховни съдии.

Липсата на необходимост обаче не означава липса на целесъобразност. Именно, поради целесъобразност законодателят в продължение на половин век се придържа към принципа, че засилените правомощия на някои държавни органи предполагат силен контрол от специализирани органи и че тези органи са военните съдилища и прокуратури. В подкрепа на този принцип могат да бъдат изтъкнати следните съображения:

-Възприетото със Закона за националната полиция/ДВ бр.109 от 28.12.1993г./ и отменено със ЗИДНПК /ДВ, бр.50/01.06.1995г./ аналогично решение в стария НПК емпирично показва неефективността си-увеличиха се случаите на полицейско насилие, а делата срещу полицаи бяха разследвани бавно и извън процесуалните срокове.

-Между полицейските служители и невоенните магистрати съществува ежесдневно сътрудничество, обуславящо колегиални и приятелски отношения, при постоянната им съвместна работа. Това би попречило на обективността на воденето на наказателни дела срещу служителите на МВР и би наложило масово прехвърляне на такива дела в други съдебни райони;

-Военните съдилища и прокуратури са специализирани органи на съдебната система, на които са възложени за разглеждане определени категории дела. В продължение на 50 години те са специализирани в събиране на доказателства за престъпления, извършени от служители на силовите ведомства.

5. Съставът на армията е крайно редуциран, а полицията е девоенизирана. Военнизираните структури в съдебната система са

твърде скъпи, а натовареността им е несравнимо по-малка от тази на съответните цивилни структури.

Разходите за издръжка на тези структури обаче са равни на разходите за издръжка на другите аналогични структури-еднакви са заплатите на магистратите и служителите, цените на ползваните консумативи, цените на техническите средства, пощенските и другите услуги, които се ползват...

Изтъкнатите съображения за по-слабата натовареност могат да обосноват намаляване на броя на структурите и работещите в тях магистрати и служители, но не са достатъчни за обосноваване на закриването им, тъй като тяхното съществуване се налага от изложените по-горе съображения.

Намаляването на състава на армията протича на фона на превъоръжаването и освобождаването и от излишни имущественно-процеси засягащи обществени имущественно на огромна стойност. Намаляването и е съчетано и с повишаване на боеспособността и с активното и участие в мисии и операции извън страната-дейности засягащи съществени лични и държавни интереси.

Според чл.2 от ЗМВР, министерството е администрация с йерархичен характер и централизъм в управлението. Този йерархичен характер и централизъм са силно изразени в Инструкция № I з- 1015/04.07.2006г. за дисциплината и дисциплинарната практика в МВР. Т.е. въпреки премахването на званията, спецификата и естеството на работата в МВР не е променена.

6. Не е възможно съществуването на военни съдилища и прокуратури да се оправдае със спецификата на военното дело. В цивилните съдилища се разглеждат много спорове изискващи специфични познания, но това не създава затруднения налагащи съществуването на специализирани по занятие съдилища.

Както вече бе изложено критерий за обособяване на специалната подсъдност не е спецификата на занятието, а принадлежността към държавни органи със засилени правомощия, осъществяващи държавна репресия и охраняващи националната сигурност и обществения ред. Действително спецификата на военното дело не се отразява на правораздаването в по-голяма степен отколкото спецификата на други занятия. Съществено обаче се отразява обстоятелството, че невоенните прокуратури работят в тясно сътрудничество с полицейските служители, които би се наложило да разследват и предават на съд. Съществено се отразява и обстоятелството, че функциите на армията се променят. Разширяващото се участие в мисии и операции извън страната, както на военни подразделения, така и на служители на МВР и специалните служби, предполага специфични познания и действия, които не са сходни с познанията и действията, изисквани от невоенните магистрати. С оглед членството ни в НАТО и Европейския съюз, налагащо възприемане на единни

стандарти в правните системи и въоръжените сили, от значение е обстоятелството, че в САЩ, Великобритания, Турция, Италия, Испания, Гърция и много други страни съществуват специализирани военни правораздавателни органи. На ежегодни международни конференции представителите на тези органи декларират стремеж за укрепване на военно-правораздавателните системи, изработване на универсален международен модел на военно правораздаване, съобразен с изискванията международните договори за защита на човешките права и с националните законодателства.

В заключение следва да бъде отразено, че авторите на концепцията умишлено или небрежно са представили изопачен анализ на осъдителните решения на Европейския съд за правата на човека, дължащи се на неефективно разследване от военните прокуратури.

По делата „Асенов и други срещу България”, „Начова срещу България” и „Рашид срещу България” разследването е било проведено изцяло от военни прокуратури. По случаите за които са водени делата „Огнянова и Чобан срещу България”, „Осман срещу България”, и „Великова срещу България” обаче са работили както военни, така и невоенни органи. По случаите, за които са водени делата „Тотева срещу България”, „Великова срещу България” решенията са взети от невоенни прокуратури. Нещо повече по делото „Кръстанов срещу България” е установено, че не е била образувана дори проверка за причинените от полицейски служители средни телесни повреди, въпреки множеството публикации в пресата, а към този момент компетентна е била невоенна прокуратура. Видно е, че след присъединяването на България към КЗПЧОС през 1992г., полицейските служители са били подсъдни на невоенни съдилища само за година и половина, но три от осемте осъдителни решения свързани с неефективно разследване на полицейско насилие не касаят работата на военните прокуратури.

Непредубеденият анализ на практиката на ЕСПЧ също потвърждава извода, че въпросът за ефективността на военните съдилища и прокуратури е част от въпроса за ефективността на цялата съдебна система и че единствено ликвидирането на утвърдени структури не е в състояние да реши задачите, които са им възложени. “

Спорът относно необходимостта и функциите на военните съдилища продължава над 100 години. Реформите на целия общественно-политически живот, законодателството и структурата на съдебната система след 1989 година, отново поставят въпроса дали е необходимо специализирано военно правосъдие и какви функции да му бъдат възложени.

За да бъде уреден ефективно статутът на военните съдилища и прокуратури е необходимо обмислено използване на националния исторически опит, както и на чужд опит, като се отчитат националните традиции и геополитическата обстановка.

2. ПРАКТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪД ЗА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА ОТНОСНО СТАТУТА НА ВОЕННИТЕ СЪДИЛИЩА

Въпросът за легитимността на военните съдилища е разглеждан многократно от Европейския съд за правата на човека.

Сред решенията, свързани с този въпрос, най-съществено значение има делото „Финдлей срещу Великобритания” (Findlay v. the United Kingdom) – решение от 25.02.1997 г., което предизвика реформа на просъществувалата столетия структура на военното правораздаване на Великобритания. По това дело Европейският съд по правата на човека приема, че системата на военното съдопроизводство във Великобритания не съответства на европейските стандарти, нарушава правата на човека и се явява несправедлива. Мотивирал се е с това, че британският военен съд, разглеждал делото срещу бившия военнослужещ Александър Финдлей не е бил независим, тъй като за членове на съда били назначени военнослужещи, обвинението било формулирано от военнослужещи и съдебното решение било постановено от военнослужещ. Съдът е стигнал до заключение, че съмненията на жалбоподателя в независимостта и безпристрастността на военния съд в неговия случай са обективно оправдани. Основание за това били главно противоречивите функции на “офицера, който свиква съда” той е имал ключова роля в обвинението, но едновременно с това е посочвал членовете на военния съд, които са му били подчинени в йерархията. Имал е и правомощието да разпусне съда преди или по време на процеса, а присъдата не е влизала в сила, без да бъде “потвърдена” от него.

Делото „Финдлей срещу Великобритания”, освен реформа предизвиква и силен обществен отзвук в защита на традиционните структури. В книгата си „Изкуството да се управлява държава“ Маргарет Тачър отбелязва по този повод :

„Военната служба съществено се отличава от гражданската... затова аз съм против всички опити да се прилагат либералните отношения и институти, създадени в гражданския сектор, в нашите въоръжени сили. Програмите, насочени към установяване на гражданска съдебна система ... в най-добрия случай са несъвместими с функциите на армията. В най-лошия си вариант те водят до извънредно снижаване на боеспособността... Отчитайки тези съображения нашите политически и военни лидери следва да се придържат към следните принципи:

-Да проявяват определена твърдост в противодействието на политическите течения, насочени към отслабване на реда и дисциплината в нашите въоръжени сили.

-Ясно да обясняват, че във военната сфера са неприемливи моделите на поведение, правният ред и моралните нагласи, преобладаващи в гражданския живот.

-Да проявят поне малко здрав разум.“

След извършената през 1996 година законова реформа на британското военно правораздаване, която лишава военното командване от правомощия спрямо военните съдилища, изважда военния съд от въоръжените сили и го включва в съдебната система, ЕСПЧ е разглеждал многократно други дела по идентични жалби от британски военно-служещи по делата:

-„**Купър срещу Обединеното кралство**“ (Cooper v. the United Kingdom), по жалба № 48843/1999 г -решение от 16.12.2003 г. ,

-„**Грийвс срещу Обединеното кралство**“ (Grieves v. the United Kingdom), по жалба 57067/2000 г. -решение от 16.12.2003 г. ,

-„**Морис срещу Обединеното кралство**“ –решение от 26.02.2002 г....

В тях съдът е приел, че чл. 6 от ЕКПЧОС не съдържа принципна забрана военните съдилища да се произнасят по обвинения срещу военносслужещи. Въпросът, на който трябва да се отговори във всеки отделен случай, е дали съмненията на жалбоподателя относно независимостта и безпристрастността на конкретния военен съд могат да се приемат за обективно оправдани и по-специално, дали са съществували достатъчно гаранции, изключващи всякакви подобни основателни съмнения. За да се прецени дали даден съдебен орган е "независим", трябва да се държи сметка, *inter alia*, за начина на определяне на членовете му и мандата им, за съществуването на гаранции срещу външен натиск и за това дали разглежданият орган създава впечатление за независимост. Въпросът за "безпристрастността" има два аспекта: съдебният орган трябва да бъде субективно свободен от лично предубеждение или пристрастие, а също така трябва да бъде безпристрастен от обективна гледна точка в смисъл, че трябва да предоставя достатъчно гаранции, за да се изключи всякакво основателно съмнение в тази връзка.

По делата „**Иншал срещу Турция**“ - решение от 9.06.1998 г., „**Чираклар срещу Турция**“ - решение от 28.10.1998г., „**Сюрек и Йоздемир срещу Турция**“ - решение от 8.07.1999 г. и „**Садък и други срещу Турция**“ - решение от 17.07.2001 г., ЕСПЧ е посочил, че някои аспекти на статута на военните съдии като членове на съдилищата по национална сигурност поставят под съмнение тяхната независимост и безпристрастност. Подчертал е, че те са военносслужещи, които принадлежат към армията, която от своя страна е подчинена на изпълнителната власт. Подчинени са и на военната дисциплина и решенията относно назначаването им са до голяма степен в компетентността на административни органи и на армията. Поради това ЕСПЧ е приел, че съд, включващ такива съдии не е съставлявал независим и безпристрастен съд по смисъла на чл. 6 от Конвенцията.

По делото „**Ibrahim Gurkan v. Turkey**“, Съдът специално разглежда въпроса дали военен съд притежава необходимата независимост съгласно чл. 6 по Конвенцията. Жалбоподателят е служил в турския военноморски флот и е бил обвинен за умишлено неподчинение на високопоставен офицер. Военният наказателен съд, съставен от съдебни заседатели - военни служители без правна квалификация, и двама военни съдии, осъждат жалбоподателя съгласно обвинението на два месеца и 15 дни затвор. Впоследствие Военният касационен съд отхвърля жалбата на жалбоподателя. Като взема предвид общите принципи, Съдът отбелязва, че при решаването на въпроса дали са легитимни основания за опасение, че даден съд не е независим и безпристрастен, гледната точка на обвиняемия е важна, без да е решаваща. Решаващо е дали съмненията на обвиняемия могат да се считат за обективно обосновани. Съдът счита, че съществуват два аспекта на въпроса за „безпристрастността“: съдът трябва субективно да е свободен от лично предубеждение или пристрастие и той също трябва да бъде независим от обективна гледна точка, така че да са налице достатъчно гаранции, които да изключват всяко легитимно съмнение в това отношение.

Съдът припомня, че в решението по делото „**Hakan Onen v. Turkey**“ е разгледал и отхвърлил твърдението, че турските военни съдилища не са независими и безпристрастни. В допълнение Съдът отбелязва, че през 2009 г. турският Конституционен съд е констатирал, че действащото по това време вътрешно законодателство не предоставя достатъчно гаранции срещу риск от външен натиск върху членовете на военния наказателен съд. Според аргументацията на Конституционния съд въпросният военен, който няма юридическо образование, подлежи на военно дисциплиниране и атестиране, и не е бил защитен от възможно влияние от страна на армията по никакъв начин чрез законови разпоредби. При това положение Конституционния съд стига до заключението, че военният наказателен съд не може да се счита за съответстващ с принципите на съдебната независимост.

При разглеждане на твърденията на жалбоподателя относно липсата на правна квалификация на един от членовете на съдебния състав Съдът потвърждава, че участието на съдии неюристи в съдебния състав само по себе си не представлява нарушение на чл. 6 и не разглежда липсата на юридическа квалификация на военния служител, който е бил част от съдебния състав на военния наказателен съд, като пречка за неговата независимост и безпристрастност. Но съдът отбелязва, че съдебният заседател-военнослужещ „остава на служба в армията и подлежи на военно дисциплиниране.“ Тези военнослужещи са назначени като съдебни заседатели от техните началници и не са имали същите конституционни гаранции, предвидени за другите двама професионални военни съдии. При тези обстоятелства Съдът стига до заключението, че военният наказателен съд, който разглежда делото и осъжда жалбоподателя, не може да се счита за независим и безпристрастен по смисъла

на чл. 6 от Конвенцията, въпреки липсата на принципна пречка делото да бъде разгледано от военен съд.

По делото „**Мирошник срещу Украйна**“, жалба № 75804/01, в Решение от 27 ноември 2008 г. ЕСПЧ отново припомня, че за да се установи дали даден съд може да се счете за „независим“, трябва да се обърне внимание и на начина на назначаване на неговите членове и техния мандат, съществуването на гаранции срещу външен натиск и на въпроса дали този орган изглежда независим. По отношение на последното, решаващо е доверието, което съдилищата може да вдъхнат на гражданите в демократичното общество, и преди всичко, на страните. ЕСПЧ изразява съгласие, че е имало гаранции за независимостта на съдиите във военните съдилища, които се осигуряват между другото и от начина на назначаването им, мандата им, неприкосновеността им и забраната за намеса в процеса на правораздаване, но националното законодателство е предвиждало съдиите във военните съдилища да бъдат военнослужещи и в това си качество те представляват част от състава на въоръжените сили, които са подчинени на Министерството на отбраната. От това министерство е зависело да предостави на военните съдии подходящи апартаменти или къщи, ако им е необходимо да подобрят условията си на живот. Съдът обръща внимание, че органите на Министерството на отбраната са осъществявали финансирането, логистиката и поддръжката на военните съдилища на практическо ниво. Въпреки че не е било в компетентността на министерството да определя годишния обхват на финансирането и поддръжката на военните съдилища, то ежедневно е осъществявало това финансиране и поддръжка. Следва да се отбележи, че тази процедура за финансиране на военните съдилища е отменена през 2002 г. със следващ закон. Според Съда горепосочените аспекти на статута на военните съдилища и техните съдии, взети заедно, дават обективни основания на жалбоподателя да се съмнява в това дали военните съдилища отговарят на изискването за независимост, когато разглеждат жалбата му срещу министерството.

По делото „**Мазни срещу Румъния**“ от 2006 г. и по делото „**Попа срещу Румъния**“ от 2015г. ЕСПЧ приема, че дело срещу граждан, разгледано в две инстанции от военни съдилища, а в трета инстанция – от граждански съд, не е разгледано от независим съд по смисъла на Конвенцията. Съдът, базирайки се на становище на ООН по чл. 14 от Международния пакт за граждански и политически права и на практиката на Интерамериканския съд по правата на човека, приема, че военните съдии, макар да се назначават и обучават като гражданските, са част от действащата армия. Те получават възнаграждения от Министерството на отбраната и са дисциплинарно подчинени съгласно армейски устав, поради което не отговарят на критериите за независимост. Съденето на граждански лица от военни съдилища, независимо от това дали са обвинени в престъпление, свързано с друго, извършено от военнослужещ или в съучастие с военнослужещ, нарушава правото им на независим съд. Като неоснователен е отхвърлен доводът, че ако има връзка между обвиненията

срещу военно-служещ и цивилно лице, за изясняване на истината поделото е по-добре обвиненията да бъдат разгледани в едно производство пред военен съд. Съдът подчертава, че даването на обща юрисдикция по категории дела на военните съдилища е в нарушение на правото на справедлив процес в аспекта независим съд и посочва, че ако все пак се наложи военен съд да съди цивилно лице, трябва да се изложат мотиви за изключителните обстоятелства, които налагат това.

Практиката на ЕСПЧ е извела четири критерия, според които може да бъде определено дали даден съд е независим: За да се установи дали даден орган може да се счита за „независим“, трябва да се вземе предвид, между другото, начинът на назначаване на неговите членове и продължителността на техния мандат, съществуването на гаранции срещу външен натиск и въпросът дали органът има авторитет на независимост.

Конвенцията изисква съдът да бъде „създаден в съответствие със закона“. Целта е да се гарантира, че съдебният орган в едно демократично общество не зависи от волята на изпълнителната власт. В съдебната практика на Съда концепциите за „независимост“ и „безпристрастност“ са тясно свързани и обикновено биват разглеждани заедно. Поотделно и съвместно те са основен елемент за защита на човешките права. Те са самостоятелни, но функционално свързани въпроси. Независимостта предполага възможността на съдията да решава даден въпрос, свободен от неправомерно влияние от външен източник. Безпристрастността изисква арбитърът да бъде непредубеден и да няма предразсъдъци при решаване на спора. Съгласно практиката на Съда съществуват два аспекта – субективен елемент, който се отнася до личните пристрастия и предразсъдъци на отделния съдия, и обективен, който покрива въпроси, свързани с външния авторитет или организационните връзки, които могат да породят легитимни съмнения в безпристрастността.

Начин на назначаване Назначаването на съдии от страна на изпълнителната власт не е само по себе си недопустимо по Конвенцията и не повдига само по себе си съмнения в независимостта на засегнатите съдии. Въпреки това законът трябва да гарантира, че съдиите не получават инструкции за последващото изпълнение на техните задължения. С други думи, назначените трябва да са свободни от влияние и натиск при изпълнение на техните съдебни функции. За да се установи липса на независимост при назначаване, необходимо е или да се докаже, че практиката на назначаване е незадоволителна като цяло, или, в противен случай – че конституирането на даден съд или назначаването на конкретен арбитър дава основание за риск от неправомерно влияние върху изхода от процеса.

Продължителност на мандата Съгласно чл. 6 § 1 съдебната независимост не изисква доживотно назначаване. По-важно е продължителността на мандата да бъде стабилно установена като времетраене и свободна от външна намеса.

Гаранции срещу външна намеса Независимостта изисква съществуването на определени гаранции, най-съществена от които е гаранцията срещу външен натиск, упражняван върху съдията.

(а) Несменяемост В *Campbell and Fell v. the United Kingdom* Съдът в Страсбург приема, че членовете на съда трябва, като минимално изискване, да бъдат защитени срещу отстраняване по време на техния мандат.

(б) Съдът не трябва да е обект на инструктаж и указания

Друга важна гаранция срещу външен натиск е, че съдиите не могат да получават указания при упражняване на техните съдебни функции. Този въпрос възниква в контекста на казуси, в които изпълнителната власт или законодателната власт директно са повлияли на изхода на делото. Така например съдилищата, които се смятат обвързани от юридическото тълкуване от страна на изпълнителната власт, не се смятат за независими по чл. 6 § 1. (*Beaumont v. France*). Ако член на съдебния състав е в подчинена позиция (по отношение на неговите задължения или рамките на организацията на неговата служба) спрямо една от страните, участниците в процеса могат да имат легитимни съмнения относно независимостта му. В *Findlay v. the United Kingdom* Съдът установява, че има обективно оправдани съмнения относно независимостта и безпристрастността на британски военен съд, в който „свикващият офицер“ е отговарял за организиране и конституиране на военния съд, за назначаване на членовете на съдебния състав и прокурора, и военните защитници и всички тези служители са били подчинени по ранг и са попадали във военна командна субординация спрямо него.

(в) Обвързваща сила на съдебните решения. Тясно свързано с гаранцията срещу външни указания е изискването актовете на един независим съд да бъдат обвързващи. Обвързващата сила на решенията на съда е ключов аспект за неговата независимост. За да бъде спазен чл. 6, решенията на съда не трябва да имат единствено консултативен характер. Решението по *Van de Hurk v. the Netherlands* потвърждава, че властта да бъдат издавани обвързващи решения, които не могат да бъдат изменени от друг несъдебен орган, е основен и фундаментален компонент на „независимостта“, изисквана от член 6 § 1. Дори теоретичната възможност за намеса в решението на даден съд може да подкопае неговата независимост в нарушение на чл. 6 ЕКЗПЧОС.

Във *Findlay v United Kingdom* Съдът постановява, че изискването дадено решение да бъде потвърдено от служебно лице, което има правомощието да измени решенията на съда, противоречи на утвърдените принципи, които са в основата на самата концепция за съд.

В заключение, независимостта на всеки съдия и член на съдебния състав изисква той да бъде свободен от външно влияние или натиск, независимо от това дали той идва от изпълнителната власт, законодателната власт, страните по спора или други членове на съда.

Авторитет на независимост. Авторитетът на независимост (и безпристрастност) е важен защото „залогът тук е доверието, което съдилищата

в едно демократично общество трябва да внушават в обществеността“. Приложимите критерии са описани по редица начини – дали обществеността има разумни основания да има правото да се съмнява в независимостта и непристрастността на съда; дали има „леgitимни основания да се опасява“, че съдът не е независим или непристрастен; дали „има установими факти, които могат да породят съмнения в независимостта или непристрастността“, или дали такива съмнения могат да бъдат обективно оправдани.

(а)Предходна длъжност, заемана от съдия, може да повдигне въпроси, свързани с неговата (нейната) независимост (и непристрастност).

(б)Предходни консултативни функции. Когато член на съдебния състав е давал съвети по отношение на конституционосъобразността на законодателството, предмет на спора, страната обективно може да се опасява от липсата на непристрастност.

(в)Предходни законодателни функции. Всяко пряко участие в приемането на законодателни актове или други нормативни актове е вероятно да бъде достатъчно, за да хвърли съмнение върху съдебната независимост и непристрастност на лице, което впоследствие е призовано да правораздава по спор относно съществуването на основания за допустимостта на изменение на законодателните норми или правила, предмет на спора.

(г)Организационни връзки и независимост. В случаите, в които изглежда, че член на съдебния състав има връзки с организация, която има интерес от изхода от делото, независимостта и непристрастността на съда подлежат на съмнение.

(д)Съдиите като служители на въоръжените сили и полицията. Други интересни проблеми, които са повдигали въпроси по отношение на съдебната независимост, са били разгледани от Съда в случаите, когато жалбоподатели са подали жалби по отношение на процес, в който като съдии са участвали служители на армията и полицията. Когато цивилни лица са подсъдимы пред съд, който включва в своя състав военно лице, то може да има легитимни опасения, че съдията може да допусне да бъде неправомерно повлиян от неотнормисими съображения.

В *Incal v. Turkey* Съдът е счел, че статутът на военните съдии (като военнопозначени, принадлежащи и подчинени на армейската дисциплина, която получава своите заповеди от изпълнителната власт) дава основание за сериозни опасения относно тяхната независимост и непристрастност. Съдът констатира, че гаранциите за външен натиск, които съществуват в случая, включително забрана за получаване на инструкции от страна на съдията във връзка с изпълнение на неговите задължения, са недостатъчни, за да разсеят тази опасения.

В *Belilos v. Switzerland* е постановено, че същите обективно оправдани съмнения съществуват и там, където полицейски служител е член на съдебния състав, защото обикновеният гражданин ще бъде склонен да го вижда като полицейски служител, подчинен на неговите началници и лоялен на неговите

колеги. Ситуация от този вид може да подкопае доверието, което трябва да вдъхват съдилищата в демократичното общество.

(е)Роля на изпълнителната власт при налагането на присъди. Съдебната независимост спрямо изпълнителната власт също поражда спорни случаи, когато изпълнителната власт играе роля при постановяване на присъдата.

3. МЕМОРАНДУМ ЗА СЪДОПРОИЗВОДСТВОТО ВЪВ ВОЕННИТЕ СЪДИЛИЩА

През 2003 г. въпросът за целесъобразността от съществуването и дейността на военните съдилища в държавите-страни по Европейската конвенция за защита на правата на човека бе разгледан от Постоянния комитет на Съвета на Европа по правата на човека в Страсбург.

В издадения на 16.06.2003 г. Меморандум за съдопроизводството във военните съдилища, за резултат на обсъжданията, при които е анализирана практиката на Европейския съд по правата на човека е направен извод за това, че съществуването и функционирането на военни съдилища в държавите-страни по Европейската конвенция за защита на правата на човека само по себе си не противоречи на задълженията на тези държави в случаите, когато съдопроизводството във военните съдилища съответства на изискванията на чл. 5, 6 и 14 от Конвенцията. Отбелязано е, че окомплектованият със военнослужещи военен съд също се явява независим и безпристрастен съд, ако съдиите са обезпечени от закона, способите за тяхното назначаване и наличие на гаранции против натиск върху съда отвън са същите като при всички други съдии в съответствие с действащото законодателство, а съдопроизводството се осъществява в общ за всички съдилища ред.

В меморандума е посочено че ЕСПЧ е имал възможност да се произнесе относно произтичащите от ЕКПЧОС изисквания, касаещи военните съдилища, основно в контекста на предполагаеми нарушения на чл.5 и по делото „Енгел срещу Нидерландия“ е приел : *"При подготовката и последващото сключване на Конвенцията, мнозинството от договарящите държави са притежавали сили за отбрана и следователно система за военна дисциплина, която по самото си естество предполага възможност за налагане на ограничения върху някои от правата и свободите на членовете на тези сили, каквито не могат да бъдат наложени на цивилните. Само по себе си съществуването на подобна система не противоречи на техните задължения. Военната дисциплина, въпреки това, не попада извън обсега на член 5, т. 1."* Така съдът е изразил готовност да разгледа правните характеристики на военните съдилища и техните производства, в светлината на чл.5 ЕКПЧ. Видно е, че ЕСПЧ е готов да разглежда тези въпроси, независимо от това дали съдопроизводството е за военни наказателни дела или за дела за дисциплинарни правонарушения, които представляват по-голямата част от

съдопроизводствата по военни дела. В решението по делото Енгел, ЕСПЧ е указал, че чл.5 от ЕКПЧОС се прилага за всяка присъда, която води до лишаване от свобода, произнесена от съд, независимо дали тази присъда се счита за наказателна или дисциплинарна, според вътрешното право на съответната държава. Съдът също така е подчертал, че приложимостта на чл.6 от ЕКПЧОС зависи не от квалификацията според националното право на воденото срещу жалбоподателя съдопроизводство, а изключително от това дали според ЕСПЧ то представлява наказателно обвинение против жалбоподателя или засяга гражданските му права и свободи, по смисъла на чл.6 от ЕКПЧОС. За определяне дали обжалваните на основание чл.6 от ЕКПЧОС мерки представляват наказателно обвинение, съдът взема предвид степента на тежест на наказанието на което може да бъде подложено лицето, особено когато се касае за лишаване от свобода. По делото Енгел Съдът е установил, че дисциплинарното производство „има за цел да коригира чрез наказание последиците от престъпленията, за които се твърди, че са извършени от жалбоподателите, и тази цел е подобна на общата цел на наказателното право“. Въпреки че отчита квалификацията на деянието съгласно националното право, Съдът е установил по делото Енгел, че някои от обвиненията срещу жалбоподателите за дисциплинарни нарушения представляват наказателно преследване по смисъла на Конвенцията и следователно на жалбоподателя трябва да бъдат предоставени гаранции, предвидени в член 6 от ЕКПЧОС.

В този контекст следва да се отбележи, че Съдът не счита за нарушение на разгледаните съвкупно членове 6 и 14 от Конвенцията, това че военният персонал е подложен на военно дисциплинарно производство, в хода на което не са предоставени толкова гаранции, колкото по време на дисциплинарното производство срещу граждански лица. Съдът приема, че *„разликата между двата вида съдебни производства в законодателството на договарящите държави се дължи на различните условия на военния и гражданския живот“* и следователно различният подход не води до накърняване на правата на членовете на въоръжените сили

Съдът нееднократно е разглеждал въпроса за независимостта и безпристрастността на военните съдилища. Отбелязал е, че в много държави-членки е установена практика на функциониране на съдилища, които изцяло или частично са окомплектовани с военнослужещи, участващи в съдопроизводства спрямо военнослужещи. **Съдът е установил, че такъв военен съд може по принцип да бъде „независим и безпристрастен съд“, по смисъла на чл.6, т.1 от ЕКПЧОС.**

За да се установи по всяко конкретно дело, дали съдът може да бъде считан за „безпристрастен“, според Съда е необходимо да се вземат предвид начинът за назначаване на членове на съда и срока на мандата им, наличието на гаранции срещу външен натиск и въпросът дали военният съд проявява външни признаци на независимост. По отношение на въпроса за

„безпристрастността“ има два аспекта на това изискване. Първо, съдът трябва да бъде субективно свободен от лични предубеждения или пристрастия. Второ, съдът също трябва да бъде безпристрастен от обективна гледна точка, тоест да предоставя гаранции, достатъчни, за изключване на всякакви допустими съмнения в това отношение“. Тъй като въпросите за независимостта и обективната безпристрастност са тясно свързани, Съдът обикновено ги разглежда едновременно.

Няколко пъти Съдът е изразил безпокойство от многобройните функции, изпълнявани от едно и също лице на различни етапи от съдопроизводството. Съдът по-специално критикува смесването на функции по наказателното преследване и съдебни функции във военните съдилища, като например „военен съветник“ („auditeur-militaire“) в бившата съдебна система на Холандия или „офицер, свикващ съд“ („convening officer“) и „офицер, утвърждаващ съдебно решение“ („confirming officer“) в бившата съдебна система на Обединеното кралство. В последния случай, офицерът утвърждаващ решението на съда не само играел ключова роля в хода на обвинението, но и назначавал членове на военния съд, които са по-ниски по звание и са му подчинени, а освен това притежавал правомощия да разпуска съда, преди началото или дори по време на работата му. В допълнение, той също е действал като „офицер, който потвърждава решението на трибунала“, в резултат на което присъдата на военния съд не се считала за влязла в законна сила, преди да бъде одобрена от него. За ЕСПЧ това е явно нарушение на член 6 от ЕКПЧ, тъй като „самото понятие за „съд“ се отнася до правомощието за вземане на окончателно решение, което не може да бъде отменено от несъдебен държавен орган“.

Друг аспект, който според Съда, може да постави под съмнение независимостта на военните съдии е принадлежността им към въоръжените сили. Посочвайки военните съдии в Турция, Съдът изразява недоволство от факта, че *„съдиите са военнослужещи, които все още са свързани с армията“, „че те все още са подчинени на правилата на военната дисциплина и докладват за извършената работа“, че „решенията за техните назначения се вземат от административните власти и представители на армията“* и че *„техният мандат е само четири години и може да бъде удължен“*. Според Съда, друг недостатък по отношение на независимостта на военния съдия в Турция е, че *„според позицията си в йерархията на военните длъжности, той е подчинен на по-висш военен командир и/или командир на съответните военни части. По никакъв начин той не е освободен от зависимост от тези лица.“*

По отношение на военните съдии на Великобритания, които са служители на Кралската армия (до реформата през 1996 година), Съдът подчертава, че *„са били назначавани само по един случай (основание ad hoc), като знаят, че след края на процеса ще се върнат към задълженията си по военна служба“*. Съдът не е счел, че *„принципът за назначаване на военни*

съдии само за конкретен случай (ad hoc) прави структурата на военните съдилища несъвместима с изискванията за независимост, посочени в параграф 1 на член 6“, но отбелязва, че в този случай е още по-голяма необходимостта от гаранции срещу натиск върху съда отвън.

Като такива гаранции Съдът признава обстоятелствата, че военните съдии имат същото професионално обучение като гражданските съдии, че заседавайки като съдии, те се ползват от същите конституционни гаранции като гражданските съдии, и че са независими и свободни от указанията и влиянието на публичните органи.

Съдът също така подчертава, че *„липсата на установена от законодателството несменяемост, сама по себе си не означава недостатъчна независимост на съдиите, при условие че несменяемостта е призната фактически, и че са налице други необходими гаранции“*.

Според Съда, дори външните признаци имат значение. В демократичното общество съдилищата трябва да предизвикват доверието в правосъдието сред обществеността и най-вече, когато става дума за наказателни производства - у обвиняемия. Решаващ фактор за преценка на независимостта на съда е дали съмненията на обвиняемия могат да се считат за обективно обосновани. Съдът счита, че доколкото във военните съдилища работят лица, намиращи се в подчинено положение по отношение на срока на техните правомощия и организацията на тяхната дейност спрямо една от страните, у обвиняемия може да възникне съмнение в обективността и независимостта на тези лица. Освен това, Съдът обръща голямо внимание на това, че на граждански лица се налага да се явяват пред съд, състоящ се, макар и частично от членове на въоръжените сили.

4. ВОЕННИТЕ СЪДИЛИЩА И МЕЖДУНАРОДНОТО ПРАВО

Съществуването на военните съдилища и прокуратури, не противоречи на международно признатите стандарти - препоръки, относно независимостта на съдебната власт. Като цяло тези стандарти почиват на основните принципи, засягащи независимостта на съдебната система: правото на всеки съдия да взема самостоятелно решение, разделението на властите, създаването на конституционни предпоставки за независима съдебна власт, независимостта на административните структури, включването на съдиите подготвянето на бюджета на съдебната система, „изконната независимост“ на съдебната власт (защита срещу отменяне или ревизиране на издадени съдебни решения) и вътрешната независимост в рамките на съдебната система (правото на съдиите да взимат решения без неправомерна намеса).

Член 14 на **Международния пакт за граждански и политически права** потвърждава правото на съдебен процес пред *„компетентен, независим и безпристрастен съд, установен със закон“*. В Международния пакт за граждански и политически права въпросът за независимостта и

безпристрастността на съдебната власт не е развит подробно, но в тълкуванието на Върховния комисариат за правата на човека са поставени по-конкретни изисквания.

Сред най-важните стандарти са Основните принципи на ООН за независимостта на съдебната власт, приети от Седмия конгрес на ООН на 06.09.1985г., утвърдени с резолюция на Генералната асамблея на ООН № 40/32 от 29.11.1985 г. Въведени с резолюция на Общото събрание на ООН, Основните принципи нямат задължителен характер за страните членки на ООН, но не би могла да съществува легитимна и независима съдебна система, която да им противоречи. Съгласно точка 5 от Основните принципи за независимостта на съдебните органи: Всеки има право да бъде съден от обикновен съд или от съдилища, установени съобразно правните процедури. Не трябва да се създават съдилища, които не са установени в съответствие с правните процедури и имащи за цел замяната на компетенциите на обикновените съдилища или съдебните органи.

Подобно на Основните принципи на ООН **Препоръките на Съвета на Европа за независимостта, ефективността и ролята на съдиите**, приети през 1994, определят най-общите стандарти, но в тях много по-подробно са разгледани възможните начини за прилагането на тези стандарти.

Европейският съюз не е разработил ясни и конкретни правни стандарти или препоръки, засягащи независимостта на съдебната власт, но в приетата Харта за основните права на Европейския съюз е упоменато, че съюзът признава правото на справедливо разглеждане на делата от независим и безпристрастен съд, установен със закон.

Функциониране на военни съдилища е предвидено в Женевската конвенция относно третирането на военнопленниците и Женевската конвенция относно закрилата на гражданското население по време на война като гаранция за спазване на международното хуманитарно право.

Според член 84, ал.1 от Женевската конвенция от 12.08.1949 г. относно третирането на военнопленниците (Ратифицирана с Указ на Президиума на НС № 181 от 22 май 1954 г. - Изв., бр. 43 от 1954 г., в сила за България от 22 януари 1955 г. Закон на НС от 16 февруари 1994 г. за оттегляне на резервите по чл. 10, 12 и 85; ДВ, бр. 18 от 1994 г. – резервите оттеглени на 9 май 1994 г. Издадена от Министерството на външните работи, обн., ДВ, бр. 26 от 21.03.2014 г.) : *„Само военен съд може да съди военнопленник, освен когато действащото законодателство на задържащата държава изрично позволява на гражданските съдилища да съдят лица от състава на въоръжените сили на посочената държава за същото престъпление, в чието извършване е обвинен военнопленникът“.*

Според член 66 от Женевската конвенция от 12.08.1949 г. относно закрила на цивилните лица във време на война (Ратифицирана с Указ на Президиума на НС № 181 от 22 май 1954 г.; Изв., бр. 43 от 1954 г. В сила за България от 22 януари 1955 г. Закон на НС от 16 февруари 1994 г. за оттегляне на резервите по чл. 11 и 45; ДВ, бр. 18 от 1994 г. – резервите оттеглени на 9 май 1994 г. Издадена от Министерството на външните работи, обн., ДВ, бр. 27 от 25.03.2014 г.) *„В случай на нарушаване на*

наказателните разпоредби, издадени от нея въз основа на член 64, втора алинея, държавата-окупатор може да изправя обвиняемите лица пред своите надлежно учредени неполитически военни съдилища, ако те заседават в окупираната страна. За предпочитане е апелативните съдилища да заседават в окупираната страна“.

Военните съдилища са един от механизмите, които международното право предвижда за реализиране на наказателна отговорност за престъпления против законите и обичаите за водене на война.

След Първата световна война, победителите включват клаузи за престъпленията против законите и обичаите за водене на война, в мирните договори, сключени с победените страни. За пръв път в историята тези клаузи в мирните договори установяват принципа, че подходящ завършек на войната е не традиционната дотогава послевоенна амнистия, а наказание за престъпленията против мира и човечеството.

Член 228 от Версайския договор изисква от Германия и другите победени държави от Централните сили „да признаят правото на Съюзническите и присъединилите се сили да изправят пред военни трибунали лица, обвинени за извършване на деяния в нарушение на законите и обичаите за водене на война. Ако такива лица бъдат признати за виновни, те ще бъдат осъдени на наказания, предвидени в закона“. От тях се изисква да „предадат“ на победителите „всички лица, обвинени за извършване на деяния, нарушаващи законите и обичаите за водене на война“. В член 229 е дадено общо описание на процеса, който ще се води срещу военнопръстъпниците: „[Те] ще бъдат изправени пред военни трибунали на тази сила. [Виновните за престъпления] срещу гражданите на повече от една [от силите] ще бъдат изправени пред военни трибунали, съставени от членове на военните трибунали на въпросните сили. Във всеки процес обвиняемият ще има право да избере свой защитник“.

Член 230 изисква от Германия и другите победени държави „да осигурят всички документи и всякаква информация, предоставянето на която може да бъде преценено като необходимо, с цел пълно запознаване с инкриминираните деяния, откриването на нарушителите и справедливата преценка за отговорността“.

Въз основа на заключения от специална комисия, създадена от съюзниците във Версай, почти 1000 германци са посочени като военно-престъпници. Съставят се планове Великобритания, Франция, Италия, Белгия, Полша, Румъния и Югославия да ги подложат на наказателно преследване пред военни трибунали, съгласно член 229 от договора. Поради нежеланието на американците да принудят Германия да предаде обвинените лица обаче тези процеси не се провеждат. Заради противоречията между САЩ и съюзниците им по въпроса за тази „неизследвана територия в международното право“ сред победителите няма единодушие за процеса и прецедентите в

учредяването на трибунал за военните престъпления. Американските възражения, съдържащи се в официалната позиция на държавния секретар Лансинг на мирните преговори във Версай, гласят, че предложеният международен трибунал за военните престъпления е пряко посегателство срещу идеята за държавен суверенитет, както и отражение на пълната „липса на прецедент, предписания, практика или процесуални норми“ за подобни процеси. Според Лансинг решението е в демократизацията на победените страни, като на собствените им съдебни и военни власти бъде оставено да изправят пред правосъдието техните граждани, които са извършили военни престъпления.

Съюзниците позволяват на Германия да съди своите предполагаеми военнопредстъпници в Райхсгерихта (Върховния съд на Германия) в Лайпциг. От 900 германци, посочени от съюзниците, 888 са оправдани или обвиненията срещу тях са оттеглени без съдебен процес. Проведени са само дванайсет процеса-шестима са оправдани от съда, преди всичко поради успешното изтъкване на доводите за „военна необходимост“ или „изпълнение на заповеди от висшестоящите“ от страна на защитата, а шестима са осъдени, като присъдите им са леки и получават амнистия след няколко години.

Междувременно, френските и белгийските военни съдилища, в периода 1919-1925 година провеждат множество наказателни процеси срещу пленени германци и в тях над 1200 германци са признати за виновни и осъдени на различни срокове затвор.

През април 1919 година пред специален турски военно-полеви съд са повдигнати обвинения срещу група военни ръководители на Османската империя по време на Първата световна война за геноцида на арменското население през 1915 година.

След Втората световна война, освен процеса в Нюрнберг срещу висшите нацистки ръководители, в четирите окупационни зони са проведени процеси срещу хиляди нацисти. До 1950 г. в американската зона са задържани 570 нацисти и са предявени 185 обвинителни акта. Шест тричленни американски трибунала провеждат 12 дела срещу 177 нацистки ръководители с по-нисък ранг и осъждат 142 от тях. Британски военни съдебни състави провеждат над 1000 процеса за престъпления против законите и обичаите за водене на война, като осъждат около 700 военнопредстъпници. Френски военни трибунали съдят над 2100 нацисти и осъждат над 1400 от тях. Военните съдилища разглеждат дела за престъпления против законите и обичаите за водене на война и в СССР и в страните от съветската зона на влияние, вкл. България.

Аналогични наказателни процеси пред военни съдилища се провеждат и в Далечния изток през 1945-1946 година. Пред американски военни трибунали в Йокосама (Япония), Манила и Лусон (Филипините), Нанкин (Китай) и на други места в Тихоокеанския регион са обвинени множество японски военнопредстъпници. До края на 1946 година в Япония са осъдени 845, а във Филипините 133 японски военносслужещи. Общо над 5600 японски

военнослужещи са изправени пред френски, холандски, британски и австралийски военно-полеви съдилища в 2200 процеса и над 4400 от тях са осъдени. Висшите военни ръководители на Япония са изправени пред Международен военен трибунал за Далечния изток, включващ съдии от всички държави, воювали срещу японците (САЩ, Великобритания, Австралия, Нова Зеландия, Франция, СССР, Китай, Холандия, Индия и Филипините).

5. КОНСТИТУЦИОННИ ОСНОВАНИЯ ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕ НА ВОЕННИ СЪДИЛИЩА И ПРОКУРАТУРИ

Специализираните съдилища като част от структурата на съдебната власт

Правораздаването в съвременните демократични държави е възложено главно на съдилища, съставени от професионални и независими съдии. Правораздаването в България също е възложено на такива съдилища, по силата на чл.119 ал.1 от Конституцията, в който сред изброените конституционно установени съдилища са посочени и военните.

Както в повечето европейски съдебни системи, така и в нашата, наред с "общото правосъдие" е предвидено да съществува "специализирано правосъдие". В чл.119 ал.2, Конституцията предвижда възможност със закон да се създават и други специализирани съдилища, наред с посочените в ал.1 Върховен административен съд и военни съдилища. Създаването на специализирани съдилища и на съответстващите им прокуратури, както и на правила за териториалното разпределение на съдилищата и прокуратурите е предоставено на преценката на законодателя, съгласно чл.133 от Конституцията (ТР № 2 от 2017 г. на Конституционния съд). На конституционно ниво сред органите на правораздаване не са посочени поименно административните съдилища, военно-апелативният съд, специализираният и апелативният специализиран съд, които са създадени със закон впоследствие.

Конституционният съд през годините неколккратно се е произнесъл (Решение № 10 от 1998 г. и Решение № 8 от 2005 г.), че създаването на специализирани наказателни подразделения и структури в системата на съдилищата е с оглед „по-доброто противодействие на отделните видове престъпления“ и е от „компетенциите на Народното събрание“.

Конституционният законодател в чл. 119, ал. 2 допуска създаването на специализирани съдилища, при което по целесъобразност към тях се отклоняват, по волята на законодателната власт, определени видове дела, които до този момент са били подсъдни на общите съдилища (Решение № 10 от 2011 г.).

В Закона за съдебната власт специализираният наказателен съд е уреден в чл. 100а-100е, по идентичен начин с другите специализирани съдилища-

военните (чл. 95 - 100). Затова съображенията на Конституционния съд, изложени при преценка на конституционносъобразността на специализирания съд в пълна степен могат да бъдат отнесени към военните съдилища.

В Решение № 10 от 1998г. по к. д. № 8 от 1998 г., Решение № 8 от 2005 г. по к. д. № 7 от 2005 г. и Решение № 10 от 2011 г. по к. д. № 6/2011 г. Конституционният съд неколккратно подчертава, че създаването на специализирани подразделения и структури в системата на съдилищата и прокуратурата с оглед по-доброто противодействие на отделните видове престъпления е от изключителната компетентност на Народното събрание.

В Решение № 5 от 1994 г. Конституционният съд посочва, че независимо от разликите в конституционното устройство на държавите, органите, които осъществяват правораздаването са навсякъде строго определени. Тази определеност се налага от естеството на правораздавателната дейност. Изброяването на видовете съдилища в чл. 19, ал. 1 от Конституцията е замислено като изчерпателно. Втората алинея на същия член допуска създаването и на други, специализирани съдилища, но това може да се извърши само със закон. Тези други правораздавателни органи според изричната повеля на конституционната норма трябва да бъдат „съдилища“, т.е. по устройство и начин на функциониране да гарантират осъществяване на съдебна правораздавателна дейност с характерните за съда несменяемост и независимост на съдиите, подчиненост само на закона при решаването на делата и равенство на страните.

В Решение № 22 от 1998 г. Конституционният съд е приел, че по смисъла на Конституцията специализираните съдилища са част от целокупната съдебна система. Те не са съдилища само от функционално гледище, т.е. защото са им възложени правораздавателни функции, а и от организационно гледище, защото за съдиите в тях важат същите изисквания и статут, които важат и за съдиите от общите съдилища.

Относно особените правила за разглеждане на дела

В Решение № 10 от 2011 г. Конституционният съд отбелязва, че специализираните съдилища разглеждат дела по определена материя съобразно предмета им или съобразно субектите. Специализираните по материя съдилища трябва да се различават от общите съдилища по предмета си, защото целта на създаването им е да осигури тясна специализация на съдиите чрез разглеждане само на определен вид дела. Видовете подсъдност имат голямо значение за правилното функциониране на правосъдието, защото определят кой от различните по степен и територия съдилища е компетентен да разгледа дадено дело като първа инстанция. Подсъдните на конкретния съд наказателни дела се определят от кръга на неговата компетентност. За военните съдилища е допустимо, при наличието на множество престъпления, извършени от подсъдимия, делото да се разгледа от тези съдилища, без да се наруши или да се разшири компетентността им, защото критерият за

определяне на подсъдността на военните съдилища е престъпленията да са извършени от военнослужещи, които имат това качество по Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България.

Съгласно НПК специализираните съдилища (както специализираният наказателен съд, така и военните съдилища) прилагат общите правила, доколкото за тях няма особени правила. Това означава, че няма разлика между общите и специализираните съдилища, относно правата на участниците в досъдебната и съдебната фаза на производството, относно правилата на доказване, видовете доказателства и доказателствените средства, образуването и провеждането на разследването, начина на провеждане на съдебното производство, възможността за конституиране на граждански ищци и частни обвинители и за предявяване на граждански иски, начин на изготвяне и съдържание на съдебните актове, възможността за въззивно обжалване на присъдите на специализирания наказателен съд пред апелативния специализиран съд и на касационно обжалване на решенията на последния пред Върховния касационен съд, което е гаранция за точното и еднакво прилагане на законите от специализирания наказателен съд.

Конституционният съд е посочил и че разпоредбата на чл. 411 в НПК не прави специализирания наказателен съд извънреден съд на две основания. Независимо че систематичното място на разпоредбата е в особените правила, тя не е в отклонение от общите правила на досъдебното производство и конкретно от чл. 52, ал. 2 и 3 НПК, които предвиждат, че разследващи органи са служителите от МВР, назначени на длъжност „разследващ полицай“ и полицейските органи в МВР-в случаите, предвидени в НПК. По сходен начин са уредени органите на военното досъдебно производство (чл. 399, ал. 2 и 3 НПК), при което военни разследващи органи са военните следователи и военните разследващи полицаи, определени със заповед на министъра на отбраната. Разследващите органи не действат под ръководството на министъра на вътрешните работи или министъра на отбраната, а под ръководството и надзора на прокурора, който непосредствено следи за законосъобразното провеждане на разследването, и тази законова уредба напълно съответства на чл. 127, т. 1 от Конституцията.

Относно съответствието на специализираните съдилища с общопризнатите норми на международното право

В Решение № 10 от 2011 г. Конституционният съд намира, че при създаването на специализиран наказателен съд, не е налице несъответствие с общопризнати норми на международното право и с международните договори, на които се позовават вносителите на искането за установяване на противоконституционност. Създаването на специализиран съд, който да разглежда дела за определени престъпления, различни от делата за престъпления, подсъдни на общите наказателни съдилища, само по себе си не противоречи на посочените международни актове. В създаването на специализиран наказателен съд, различен от съдилищата, които разглеждат

мнозинството от наказателните дела, няма никакво противоречие с изискванията на КЗПЧОС, тъй като разпределянето на подсъдността на делата за различните престъпления между различните съдилища е обща характеристика на съответната правна система. Този подход е допустим от КЗПЧОС и имплицитно се признава в чл. 2 от Протокол 7 към Конвенцията.

Използването на специализиран наказателен съд не противоречи на европейските стандарти. На законово ниво уредбата на специализираните структури в съдебната власт отговаря на изискванията на чл. 6, ал. 1 КЗПЧОС. Специализираният наказателен съд (както и военният съд) отговаря на изискванията за редовен съд, който да бъде независим и безпристрастен, тъй като е създаден със закон, прилага същото материално и процесуално право като останалите съдилища и съдиите в него се назначават съобразно условията и реда, предвидени за останалите съдии, което е гаранция за тяхната независимост по смисъла на чл. 6 КЗПЧОС. Точното и еднакво прилагане на законите по делата, разглеждани от специализирания наказателен съд, е гарантирано и от факта, че като касационна инстанция действа Върховният касационен съд.

Извънредни и специализирани съдилища

В практиката си Конституционният съд (Решение № 10 от 2011 г.) извежда два критерия за оценяване на специализираните наказателни съдилища като специализирани, а не като извънредни. За да не бъдат определени съдилищата като извънредни и да отговарят на изискванията за безпристрастност и независимост, е необходимо на първо място да прилагат общоустановените правила, които се съдържат в материалните и процесуални закони, които прилагат и общите съдилища. Вторият критерий за оценяване на специализираните наказателни съдилища са условията и редът за назначаване на съдиите в тях. Условията и редът трябва да са предвидени в закон и да са същите, прилагани при назначаване на съдиите в цялата съдебна система.

Специализираните съдилища дават възможност за по-качествено правосъдие. Чрез специализацията си съдиите придобиват по-задълбочени познания, натрупват практически опит и така се повишават качеството и бързината на правораздавателната дейност. Сред начините за подобряване на дейността на съда е предварителното изискване съдиите да притежават висока степен на специализирана компетентност поради бързо променящите се обстоятелства и реалности, както и да провеждат в последствие специализирани обучения за задълбочаване на знанията в съответната (обикновено нова или съществено изменена) област.

Военните съдилища и Военно-апелативният съд са редовни специализирани съдилища от съдебната система и не заемат някакво специално място спрямо останалите съдилища, прокуратури и следствени органи. Съгласно разпоредбата на чл. 411 от НПК военните съдилища прилагат общите правила, доколкото в Глава тридесет и първа от Наказателно-

процесуалния кодекс не е предвидено друго. Това означава, че няма разлика между общите и военните съдилища относно правата на участниците в досъдебната и съдебната фаза на производството, относно правилата на доказване, видовете доказателства и доказателствените средства, образуването и провеждането на разследването, начина на провеждане на съдебното производство, възможността за конституиране на граждански ищци и частни обвинители и за предявяване на граждански иски, начин на изготвяне и съдържание на съдебните актове, възможността за въззивно обжалване на присъдите пред Военно-апелативния съд и на касационно обжалване на решенията на последния пред Върховния касационен съд, което е гаранция за точното и еднакво прилагане на законите от специализираните наказателни съдилища.

Основополагащ принцип в устройството и организацията на съдебната власт у нас е правилото, че не се допускат извънредни съдилища, създавани при особени „извънредни“ обстоятелства или извънредно положение, които правораздават не по общоустановения законов ред (чл. 119, ал. 3).

Военните съдилища са предвидени в Конституцията и не могат да се определят като извънредни съдилища, функциониращи по процесуални правила различни от правилата на законоустановеното наказателно производство, извън определения ред и извън общите и специализираните съдилища. При извънредното съдопроизводство се криминализират и наказват деяния, които към момента на извършването им не са определени като престъпления, т.е. предвижда се обратно действие на наказателно-правна норма. Извънредният съд се създава за определен период от време при извънредни обстоятелства поради възникнала обществена необходимост или радикална обществено-политическа промяна и преследва предварително набелязана цел. Съдиите в извънреден съд не се избират съобразно установените условия и ред.

Военните съдилища обаче функционират по процесуалните правила, които са общи за всички съдилища, установени са от процесуален закон за съответния вид дела. В тях е гарантирано правото на защита на участниците и страните в процеса. Наказват се деяния, които към момента на извършването им са определени като престъпления- наказателно-правните норми действат занапред. Създадени са за неопределен период от време, по преценка на законодателя. Целта на обособяването им от общите съдилища е специализация на магистратите с цел по-ефективно и качествено правосъдие. Съдиите в специализиран съд се назначават, съобразно установените условия и ред за всички съдии. Създават се поради правните традиции, обществена необходимост, както и с цел „по-доброто противодействие на отделни видове престъпления“.

Критерии за специализация на съдилищата

Разпределението на делата между еднакви или различни по степен съдилища, между които един има компетентност да постанови решение, е

въпрос на подсъдност. Основанията за установяване на една или друга компетентност на дадени съдилища, на една или друга подсъдност на дадена категория наказателни дела са преди всичко от политическо и след това от процесуално-техническо естество. Политическите основания за установяване на компетентност или подсъдност предполагат осигуряване на правилното решаване на делата при бързо и справедливо правосъдие.

В системата на общите районни и окръжни съдилища говорим за различни видове подсъдност–предметна (родова, материална), местна (териториална), по връзка на делата и функционална. Съществува обаче разграничение и на обща (с оглед на общите съдилища, на които са подсъдни наказателни дела) и особена подсъдност. Правилата на особената подсъдност представляват отклонение от общата подсъдност и се отнасят само до отделни категории дела. Правилата на общата подсъдност намират приложение само доколкото не са отменени от правилата на особената подсъдност. Особена подсъдност или „особени правила“ за подсъдността е предвидена по отношение на военните съдилища (чл. 396, НПК) и на специализираните наказателни съдилища (чл. 411а, НПК). Когато урежда особената подсъдност законодателят трябва да стъпва на определени принципни положения. Тя трябва да бъде определена предварително, с оглед на дадена категория дела и независимо от волята на заинтересованите лица. Недопустимо е да се определя *ad hoc*. Подсъдността трябва да бъде определена със закон, а не с друг акт и това е конституционно положение.

В Решение № 6 от 27.03.2018 г. по к.д.№ 10/2017 г., Конституционният съд отбелязва, че: Конституцията изрично прогласява и насърчава възможността със закон да се създават и други специализирани съдилища, макар специализацията в областта на правораздаването най-често да се изразява в специализация само по предмет или само по субект. Вариантите в специализираното правораздаване са разнообразни, както и многообразни са критериите за предметна и/или субективна (персонална) диференциация на извършителите на престъпления. Дори в сферата на общото наказателно правораздаване в Република България може да се изведе имплицитно съществуването на национална по териториалния си обхват и обособена по съдържание „вътрешна, частична“, условно наречена „специализация“, основана на смесен предметно-субективен критерий, а именно компетентността на Софийския градски съд (СГС) по чл. 35, ал. 3 НПК, макар изразът „специализация“ експлицитно да отсъства. Този законодателен подход за определяне на специфична за СГС национална компетентност от „смесен тип“ (предметен и субективен) по наказателни дела до настоящия момент не е подлаган на съмнения в теоретичен или практичен план и не е оспорван като неконституционен. Той е идентичен или най-малкото сходен с използвания от законодателя способ за дефиниране на разширената понастоящем компетентност на специализирания наказателен съд, при което допустимостта му за общ наказателен съд логично налага извод и за допустимост по

отношение на специализиран такъв, след като и двата вида – общи и специализирани юрисдикции, са включени в единната система от съдилища.

Конституционният съд счита, че критерият за специализация не може да се сведе априори до един-единствен – само предметен или само субективен (персонален). Допустимо е, а и приведените аргументи и примери свидетелстват за това, че критерият може да бъде разнороден (смесен – предметен и субективен едновременно) или най-общо такъв, какъвто законодателят сметне за необходимо да очертае и обоснове надлежно с оглед специфичните за дадения момент нужди, породени от криминологичната обстановка в страната и належащите задачи за овладяване и борба с определен вид престъпност, в това число и чрез наказателно-правната репресия.

Конституционният съд през годините е имал възможност да се произнесе, че създаването на специализирани наказателни подразделения и структури в системата на съдилищата е с оглед „по-доброто противодействие на отделните видове престъпления“ и е от компетентността на Народното събрание (Решение № 10 от 1998 г. и Решение № 8 от 2005 г.). Конституцията допуска в чл. 119, ал. 2 от Основния закон създаването на специализирани съдилища, при което по целесъобразност към тях се отклоняват по волята на законодателната власт определени видове дела, които до този момент са били подсъдни на общите съдилища (Решение № 10 от 2011 г.).

Изложеното позволява да се заключи, че критерият за специализация е предоставен изцяло в дискрецията на законодателя, без последният да се счита предварително ограничен в избора си за един или друг подход.

Да се приеме, че законодателят при решаването на въпросите за специализация на съдилищата задължително следва да се основава само на предметния или само на субективния критерий, би означавало да се отрече правото му на целесъобразна преценка или на утвърденото в доктрината разбиране, че основанията за установяване на една или друга компетентност на дадени съдилища, на една или друга подсъдност на дадена категория наказателни дела са преди всичко от политическо и след това от процесуално-техническо естество. Веднъж дефиниран, критерият за специализация следва да бъде последователно проведен в законодателството в рамките на очертаните си предметни, субективни, смесени предметно-субективни или други възприети от законодателя по целесъобразност граници.

Специализираните съдилища разглеждат дела по определена материя съобразно предмета им или съобразно субектите (както е предвидено за военните съдилища). Един от начините за подобряване на дейността на съда е съдиите да притежават висока степен на специализирана компетентност поради бързо променящите се обстоятелства и реалности, както и да провеждат специализирани обучения за задълбочаване на знанията в съответната област. Специализацията на съдилищата е конституционна

възможност, предвидена в компетентността на законодателя. Въпрос на политическа целесъобразност е какви специализирани звена или структури ще бъдат учредени в една държава с оглед приоритетите или нуждите в политическата, икономическата или социалната система.

6. СПЕЦИФИКА НА БЪЛГАРСКИТЕ ВОЕННИ СЪДИЛИЩА И ПРОКУРАТУРИ

6.1. Липса на нормативни и международно-правни пречки за съществуването на военни съдилища и прокуратури

Българските военни съдилища напълно съответстват на международните стандарти за независим съд. Те са самостоятелни и независими от органите на изпълнителната власт, включително и от органите на военно управление.

Военните съдилища, съгласно чл.119, ал.1 от Конституцията и чл. 61 от ЗСВ са част от съдебната власт и са елементи от системата на съдилищата. Те са постоянно действащи в мирно и военно време, изградени са на териториален признак и не следват структурата на въоръжените сили. Военната прокуратура е включена в състава на Прокуратурата на Република България, следва структурата на съдилищата и също е част от съдебната власт. Съгласно чл. 63, ал. 1 от ЗСВ военните съдилища разглеждат делата като първа инстанция. Военно-апелативният съд разглежда като втора инстанция обжалваните актове по дела на военните съдилища. Върховният касационен съд е касационна инстанция по отношение актовете на военно-апелативния съд. Военните съдилища, които са приравнени на окръжните съдилища и разглеждат делата като първа инстанция към момента са три – Военен съд – София, Военен съд-Пловдив и Военен съд – Сливен.

За организацията и дейността на военните съдилища напълно са валидни всички принципи на правосъдието – осъществяване на правосъдие само от съдилища, назначаемост на съдиите, прокурорите и следователите, равенство на всички пред закона и съда, гласност, състезателност и равноправие на страните, презумпция за невинност, обезпечаване на подсъдимия правото на защита, независимост на съдиите и подчинението им единствено на закона.

Военните съдилища се ръководят от същото материално и процесуално законодателство, от което и общите съдилища при разглеждане на делата. Техните актове, наравно с актовете на останалите съдилища подлежат на касационно обжалване пред Върховния касационен съд.

Военните съдилища са специализирани съдилища. Особеността им се състои главно в това, че те осъществяват правосъдие в специфичните условия на въоръжените сили и други военизирани структури.

Военните съдии, прокурори и следователи се назначават, повишават, понижават, преместват и освобождават, по същия ред и

условия, както и останалите съдии, прокурори и следователи от Висшия съдебен съвет.

В мирно време, военните съдилища и прокуратури не са част от въоръжените сили и спрямо тях **не се прилагат войсковите устави**, видно от чл.50 от Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България. Както военните съдии, така и военните прокурори и следователи при осъществяване на дейността си са независими от военните органи – чл.136, ал.6 от Закона за съдебната власт.

6.2. Съображения за целесъобразността на съществуването на военни съдилища и прокуратури

Механизмът на осъществяване на правосъдие във въоръжените сили и службите за обществен ред и сигурност е важна сфера на нормативното регулиране във всяка държава.

Разглеждането на наказателни дела от военните съдилища пряко се отразява върху генералната превенция във въоръжените сили и върху военната дисциплина. По този начин **дейността на тези съдилища е непосредствено свързана с обезпечаването на отбраната и националната сигурност.**

Във военно време военните съдилища и прокуратури имат изключително важни функции за опазване дисциплината и боеспособността на армията. Единствено военните съдилища и прокуратури могат по време на война да постигнат мобилност и оперативност при разглеждане на делата в степен, необходима за поддържане на законност във войските.

Военните съдилища у нас са съществували постоянно от създаването си през 1879 година досега, преминавайки през сложни периоди на войни и смени на обществено-политически формации. **Досегашното им функциониране заслужава положителна оценка**, тъй като в сложни, екстремални условия магистратите добросъвестно са осъществявали правомощията си.

Целесъобразността от функциониране на военните съдилища като специализирани съдилища е обусловена и от това, че **делата се разглеждат от квалифицирани магистрати, запознати със спецификата на военната служба** и специализирали в разглеждането на тази категория дела.

През последните години станаха особено актуални **международно правните аспекти** на прилагането на нормите на военното право и отговорността на военния персонал при участието на военнослужещи от различни държави в смесени военни контингенти във въоръжени конфликти, в международни мироопазващи сили, в съвместни учения, както и при разполагане на военни бази в чужди територии. Единствено военните съдилища и прокуратури имат подготовка и правомощия да действат на място по време на участие в мисия или операция извън страната на български въоръжени сили. Тази им функция произтича от принципа на приоритета на юрисдикцията на държавата към своите въоръжени формирования възприет от

държавите-членки на НАТО и закрепен в Споразумението между страните по Северноатлантическия договор относно статута на техните въоръжени сили (SOFA).

Съществена част от дейността на военните съдилища и прокуратури касае лица и обекти, свързани с държавна тайна, която е от особено значение за националната сигурност. Статутът на военните магистрати, като военнослужещи е допълнителна гаранция за опазването на тази държавна тайна.

Магистратите във военните съдилища и прокуратури имат статут както на магистрати, така и на военнослужещи. Това позволява да бъдат изпращани за осъществяване на функциите им в райони на бойни действия, в райони с неблагоприятни метеорологични или други географски условия, в секретни военни обекти и т.н.

За ефективно изпълнение на функциите си военните съдилища и прокуратури трябва да се комплектуват с лица, притежаващи воинско възпитание и опит от военна служба; задължени и готови да действат заедно с войските в особени и екстремални условия; способни да разберат мотивите, причините и условията за правонарушенията, извършвани от военнослужещите, да изработват профилактични препоръки към военното командване и водят юридическо възпитание на военнослужещите; способни да осъществяват работата си в кратки срокове в района на дислокацията на войските, без да отвличат участниците в процеса от изпълнението на основните им служебни задължения. Наред с останалото законодателство, военните магистрати са длъжни добре да познават нормативните актове, касаещи отбраната и националната сигурност-както съдържанието им, така и нравственото им предназначение. Липсата на професионални знания и военна подготовка води до необективност и грешки при вземането на решения.

Като положителни страни на дейността на военните съдилища и прокуратури следва да се оценят:

- връзката им с живота на въоръжените сили;
- познаването на армейските условия и нормативните актове, които ги регулират;
- мобилността им и готовността на личния им състав да носи тежестите и лишенията на военната служба;
- специалната подготовка на личния състав;
- гъвкавостта, оперативността и диференцираността на наказателната репресия, реализирана от тях във военно време;
- високата степен на защита на държавната и военната тайна;
- поддържането на висока степен на мобилизационна готовност;
- комплексността на решаваните във време на война или военно положение задачи: поддържане на военната дисциплина, защита на мирното население от деяния на военнослужещи, наказателно преследване на престъпления против мира и човечеството.

Следствен експеримент – убиство по непредпазливост, Царево, 2008 год.

Оглед на местопроизшествие – терористичен акт, Ирак, 2005 год.

Оглед на местопроизшествие – пътно-транспортно произшествие с бойна машина, Ирак, 2005 год.

Оглед на местопроизшествие – пътно-транспортно произшествие, София, 2019 год.